

ТЕМА НОМЕРУ:

СУЧАСНА ТЕОРІЯ ПРАВА: ПОЄДНАННЯ АКАДЕМІЧНОСТІ ТА КРЕАТИВНОСТІ

*Олександр Петришин,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
президент НАПрН України,
завідувач кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

УДК 340.15

Праворозуміння у вітчизняній юриспруденції: на шляху до інтегративного підходу

Інтегративна юриспруденція – є напрямком сучасної правової науки та юридичної практики, особливість якого полягає в сприйнятті права як цілісного й багатовимірного соціального явища, покликаного бути ефективним регулятором суспільних відносин, гарантом основоположних прав і свобод людини.¹

Формування інтегративної юриспруденції як одного з актуальних правових концептів стала відповіддю

на всеохоплюючу диференціацію та спеціалізацію правових знань, що загрожувало втратою цілісного бачення права, розумінню його ролі та функцій у суспільстві. Адже кожний напрямок юридичних досліджень ставав усе більш самодостатнім, отримуючи власну аргументацію та особливий понятійний вираз, що спричиняло не лише теоретичні дискусії, а й подекуди принципову несумісність між основними шко-

¹ Див. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Т. 2: Філософія права/редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. : Право, 2017. – С. 306-310

лами правової думки – природно-правовою, позитивно-правовою, історичною та соціологічною.

Розшарування правових концептів та відповідних теоретичних аргументацій «розмивало» зміст та структуру правової науки, провокувало недовіру до правознавства, його висновків і рекомендацій, знецінювало значимість та можливості права як універсального соціального регулятора, що не могло не позначатися на його здатності реально впливати на впорядкування суспільних відносин, попередження та вирішення соціальних конфліктів.

Необхідність сприйняття права як цілісного та багатогранного соціального явища була зумовлена оновленням методологічних засад та інструментарію сучасного наукового пізнання. Передовсім, йдеться про усвідомлення пріоритетності методологічного плюралізму у дослідженні явищ соціальної реальності, адже сама реальність, як соціальний факт аж ніяк не може вичерпуватися однією характеристиками. Натомість, вона має досліджуватися з різних точок зору і з застосуванням певної низки методологічних прийомів та засобів, кожен з яких позначає лише конкретний спосіб пізнання, один із шляхів пізнання, наближаючи у такий спосіб до всебічного розуміння.

Широкий соціальний контекст наукового дослідження правової реальності є викликом на шляху пошуку «нової легітимності права», зумовлює пізнавальну ситуацію, коли ні одна теоретична конструкція сама по собі не може претендувати на адекватне відображення соціального світу й тому за своїм визначенням не може претендувати на беззаперечну істину чи абсолютну об'єктивність. Водночас, кожна правова теорія, відображаючи окремі істотні риси права, дає змогу їх синтезувати й саме у такий спосіб представити таке складне та багатогранне явище, як право. Відповідно різні підходи до вивчення права повинні розглядатися як необхідні

та важливі складові пізнання права, які мають бути зінтегрованими в цілісну наукову картину правового світу.

Необхідність переосмислення наукознавчих засад правознавства зумовлювалася зміною когнітивних параметрів правового дизайну соціуму. Ускладнення та диференціація соціальної реальності сприяли виникненню потреби в узагальнених правових знаннях. Відповідно до цього загальнотеоретична правова дисципліна, що виникає наприкінці XIX ст. мала своєю безпосередньою метою виведення правових досліджень за рамки енциклопедичного опису права шляхом викладення в одній дисципліні знань про найбільш значимі норми різних галузей права. Сформована у такий спосіб загальна теорія права, відмежовуючись передовсім від природно-правових концепцій, стала позиціонувалася в контексті пізнавальних пріоритетів свого часу через «предмет виключно позитивної науки». Жахливі наслідки Другої світової війни зумовили необхідність зміни акцентів у сприйнятті правової складової соціальної життєдіяльності, спрямовуючи на пошук цінностей на відміну від концепцій, норм та ідеологій, які спиралися на ніби то «очевидну нейтральність юридичних термінів і правил».

Для досягнення мети щодо цілісного бачення права в першу чергу має бути подоланим дуалізм природного й позитивного права як найбільш контраверсійні та «непримиренні» світоглядні погляди на право, його сутність, зміст та соціальне призначення. За будь яких умов природно-правова концепція покликана стати раціональною основою позитивного права, опікуватися розробкою засадничих понять, які мають складати концептуальний фундамент юридичної теорії, оскільки основоположні правові цінності так чи інакше є складовою змісту правових норм, а самі норми – сприйматися, як такі, що захищають соціальні цінності.

Нині подібне розуміння представлено концепцією «м'якого позитивізму» англійського філософа права Г. Харта, яка передбачає необхідність певного правила визнання для забезпечення зв'язку обох рівнів правової реальності – природно-правової та позитивно-правової [1, с. 102-112], примусової справедливості німецького ученого О. Хеффе [2, с. 269-285] і т. і. Таким чином право розглядається як таке, що фактично включає в себе два змістовних компоненти – права людини та правила поведінки (норми права). Питання лише в тому, який з них розглядається в якості головного чинника, своєрідного наріжного каменя всієї конструкції правової системи: система норм права будується на фундаменті невід'ємних прав людини або права людини розглядаються лише як похідні від волі, відображеної в законах (об'єктивному праві), і тому фактично не виводяться за межі суб'єктивних прав учасників конкретних правових відносин.

Важливою стає й відмова від сприйняття юридичного світу як похідного від юридичних дефініцій, які часто-густо призводять до формування замкнутої системи «юриспруденції понять», коли законам розумового процесу надається статус універсальних категорій, за якими нібито має конструюватися соціальна практика. Таке бачення специфіки юридичного знання, яке фактично відсторонюється за законами «спекулятивного розуму» від дослідження реального предмету, примножуючи всупереч «лезу В. Оккама» сутності та у такий спосіб вибудовуючи надмірні абстракції, мало пов'язані з реальністю, аж ніяк не могло сприяти ні авторитетності правової науки,

ні підвищенню поваги до права як складової процесу впорядкування соціальних відносин. Тому у контексті пошуку актуальних підходів до право розуміння сьогодні висувається насамперед вимоги щодо його чіткої спрямованості на вирішення практичних соціальних проблем та завдань, що неможливо без тісної взаємодії правознавства з іншими соціальними дисциплінами – філософськими, соціологічними, психологічними, етичними.

На плюралістичному фундаменті нової методології, яка покликана забезпечити багатоаспектність підходів у праворозумінні, ще на початку ХХ ст. наполягав видатний український правознавець Б. Кістяківський.² На його думку, саме різноманітність чинників права передбачає необхідність застосування різних наукових підходів, підсумком чого має стати виокремлення принаймні чотирьох важливих проявів права – «державно-наказового», психологічного, нормативного й соціологічного. Рух до цілісного сприйняття права здійснювався також під назвою «синтетичної точки зору в юридичних теоріях». Російський юрист А. Яценко стверджував, що «відволікання» особливих сторін єдиної ідеї від цілісного бачення спричиняє надмірну абстрагованість і однобічність юридичних визначень.³ Як соціальне явище і як частину соціального досвіду розглядав право П. Виноградов.⁴ З позицій синтезованого підходу російський та американський соціолог П. Сорокін характеризував право з трьох точок зору: як правила поведінки; як правила й норми у вигляді правових переконань; як правові переконання, реалізовані в джерелах права та політичних інститутах.⁵

² Див.: Кістяковский Б. Право как социальное явление// Вопросы права, 1911, кн. 8, № 4.

³ Див.: Яценко А. С. Синтетическая теория права в юридических науках// Журнал Министерства юстиции, 1912, январь.

⁴ Див.: Виноградов П. Г. Обычай и право. Осло, 1925.

⁵ Див.: Сорокин П. А. Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства. Ярославль, 1919.

На думку відомого дослідника історії західної традиції права Г. Дж. Бермана сьогодні стає потрібною така правова школа, яка б об'єднувала всі традиційні напрями юридичної думки та, водночас, виходила за їх межі. Звідси й перше завдання соціальної теорії права, яке полягає в тому, щоб відійти від надмірно спрощених концепцій причинності права. Відповідно право не може бути повністю зведене ні до матеріальних умов того суспільства, що його породжує, ні до відповідної системи ідей та цінностей. Право у дії складається із людей, які займаються законотворчістю, здійсненням правосуддя, ухваленням судових рішень, перемовинами та іншими правовими діями⁶. Право слід розглядати і як самостійний чинник, а не лише один з результатів цілого ряду суспільних, економічних, політичних, інтелектуальних, моральних і релігійних явищ. Г. Дж. Берман доходить переконання, що синтезована юриспруденція має поєднувати три класичні школи: правовий позитивізм, теорію природного права й історичну школу; він наголошує на особливій ролі історичної юриспруденції у справі об'єднання юридичного позитивізму і теорії природного права.

Уперше застосовує термін «інтегративна юриспруденція» американський юрист і філософ права Дж. Холл, поєднуючи положення теорії природного права, юридичний позитивізм з соціологічним розумінням права на засадах як теоретичного пізнання, так і практичного досвіду.⁷ Право для вченого як норма і право як процес її реалізації не повинні розглядатися окремо, натомість вони складають єдине ціле та мають розглядатися у тісному взаємозв'язку. Правом є і нормативний акт, і конкретна дія офіційної особи, і правова

свідомість. Саме інтегративна юриспруденція, на його думку, покликана стати найбільш «адекватною юриспруденцією», яка буде осередком переосмислених головних ідей, сумісних із багатьма правовими теоріями, кожна з яких має власний доробок. Як підсумок інтегративна юриспруденція виступає синтезом таких класичних підрозділів правової думки, як правова онтологія, правова аксіологія, соціологія права й формальна юридична наука.

Аналіз права як системи відомий французький вчений Ж.-Л. Бержель характеризує коротким виразом: «у праві все взаємопов'язано». У такому випадку право як таке є одночасно продуктом подій соціального порядку та проявів волі людини, явищем матеріальним і сукупністю моральних та громадських цінностей, ідеалом і реальністю, явищем історичного плану й нормативного порядку, комплексом внутрішніх волевих актів і актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи і актів примусу. Стосовно ж різних проявів права, то вони носять частковий характер та виражають більшою та меншою мірою те, що залежить від конкретної юридичної системи: або соціальний устрій, або моральні цінності, індивідуалізм або колективізм, владу або свободу. Сьогодні, за Ж.-Л. Бержелем, у будь-якій правовій діяльності, обов'язково будуть задіяними такі загальні елементи правового способу впорядкування соціуму, як визначення права, джерела права, основні принципи права, правовий порядок, географічне, часове й соціальне оточення юридичної проблеми, інститути, концепти та категорії, особлива мова права, співвідношення факту й права, суддя, процес, спеціальні типи судження. [3, с. 16-24]

⁶ Див.: Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1994. С. 22

⁷ Див.: Холл Джером Интегративна юриспруденція// Studies in Jurisprudence and Criminal Theory. N.-Y., 1958;

Принциповим за думкою професора Мюнстерського університету (ФРН) В. Кравітца має стати розгляд правової системи в якості різновиду соціальної системи, що відображає глибинну нормативність права, зумовлену усією складною структурою суспільних відносин [4, с. 22]. Оскільки право є соціальною системою, що самовдосконалюється, системно-соціологічний підхід виключно з позиції аналітичної теорії права – природно-правової, позитивної, історичної, психологічної, тощо за будь яких умов буде обмеженим та мало продуктивним. Як результат такий підхід до права передбачає різні рівні осмислення правової дійсності: 1) правова практика; 2) практична правова наука; 3) догматичне вчення про метод; 4) загальне вчення про право; 5) правова лінгвістика; 6) правова соціологія; 7) правова філософія; 8) правова логіка. Правова система виступає не лише понятійним образом, зафіксованим у юридичних текстах, а передусім – як соціальна реальність, що включає і речі, і дії, і людей – прокурорів, суддів, чиновників тощо. Саме системність, за В. Кравітцом, яка здатна поєднати філософські, юридико-соціологічні та теоретико-догматичні знання про право, є необхідним та достатнім складником формування сучасної інтегральної теорії права.

Спираючись на засади методологічного плюралізму, який, втім, розуміється не як еkleктичне поєднання різних пізнавальних принципів та елементів, український філософ права С. І. Максимов пропонує їх методологічне впорядкування у пізнанні структури правової реальності, яка не претендує на характеристику субстанційної частини дійсності, а є лише значимим способом організації та інтерпретації різних аспектів соціального життя та спілкування, за відсутності якого розпадається сам соціальний світ що дає змогу розкрити не лише її статичну, а й динамічну: світ ідей (ідея права), світ знакових форм (правові норми і закони), світ

взаємодії між соціальними суб'єктами (правове життя) [5, с. 148-150].

Таким системоутворюючим чинником для права як соціального явища може стати комунікативний підхід, який використовуємо там де це прийнятно, міждисциплінарний підхід, за оцінкою голландського вченого Марка ван Хука, зводить мости між фактами і нормами, прагнучи осмислити напругу і тісні відносини між ними, тоді як традиційно їх повністю роз'єднували, намагаючись «очистити» норми від фактів. В категоріях комунікації осмислення правового феномену має важливі переваги: 1) виявляє право як засіб людської взаємодії, а не як самодостатній феномен; 2) робить можливим широкий аналіз, оскільки комунікація може бути виявлена на різних рівнях і у різних формах; 3) не веде до розробки закритої системи, вона залишається незавершеною, оскільки акцент робиться на комунікативному процесі, а не на певних його фіксованих елементах, наприклад «нормах»; 4) закликає враховувати різні точки зору і захищає від одностороннього аналізу та висновків [6, с. 23,21].

Через те не є випадковою оцінка поняття права у звуженому інструментальному сенсі як недостатнього для побудови сучасної теорії права, що зумовлює пошук інших, більш змістовних і таких, що відповідають сучасному баченню соціального призначення права, категорій, серед яких пропонуються «дія права», «правова система», «правове життя», «правотворчість» тощо. Причому основний аргумент на їх користь зводиться до нагальної потреби подолання надлишкової абстрактності вітчизняної юриспруденції, її фактичної відстороненості від реальних соціальних проблем та конкретних соціальних відносин, що часто призводить до вкрай небезпечної тенденції у пізнанні правових явищ, передовсім теорії права, що сьогодні постає реальною перешкодою її розвитку.

Значно розширює діапазон дослідження права, спираючись на арсенал пізнавальних можливостей системного підходу, поняття «правова система», яке співвідноситься з соціумом як цілісним та багатоаспектним феноменом. Воно стає все більш усталеним для вітчизняної юриспруденції [7], стимулюючи рух до більш повного та змістовного розуміння права, що у контексті правової системи вже не може обмежуватися виключно сферою належного (ідеології). Проте не слід забувати, що призначенням системного підходу, який відображає специфіку наукового дослідження реальних явищ та процесів, є схематизація, а отже, і певне «спрощення реальності». Тому правова система як така не спроможна вичерпати усієї правової реальності, а основною її проблемою, як і будь-якої іншої соціальної системи, залишаються відносини з навколишнім середовищем: чим ціліснішою та внутрішньо несуперечливою стає система, тим вона більш самодостатня та закрита⁸.

Понятійна конструкція «дія права» розглядається як така, що покликана змістити акцент у бік проблематики практичного здійснення правових норм. Утім це поняття не може трактуватися інакше, як похідне від традиційного розуміння права, яке наразі залишається незмінним та непорушним. Як результат – проблеми динаміки права знову ж таки знаходяться нібито за лаштунками змісту норми права, змістовних ознак права як соціального явища. Тому запровадження поняття «дія права», розширюючи горизонт правової науки, не може претендувати на оновлення наших уявлень про сутність самого права, а тому й забезпечити істотний приріст наукових знань.

У цьому контексті заслуговує на увагу й намагання запровадження в правову науку та практику запозичених з арсеналу соціології та політології таких специфічних категорій, як правове поле та правовий простір⁹. Їх основним призначенням є акцент не лише на статичному, а й на динамічному вимірах правових явищ, зокрема, функціонуванні певної мережі правових взаємозв'язків та залежностей учасників суспільних відносин, яка може бути локалізована у відповідні «правові сегменти» (загальний, регіональний, місцевий, індивідуальний).

Важливим кроком у напрямі усвідомлення загальносоціальної цінності права є запропоноване М. І. Козюброю розширення загальної проблематики розуміння права, його ролі, значущості та можливостей шляхом виокремлення поряд із теоретичним (науковим) праворозумінням, яке складало пріоритетну тематику дослідження вітчизняної юриспруденції цієї проблеми, таких специфічних його рівнів, як буденно-емпіричне та професійне праворозуміння. Останні більш тісно пов'язані з певним досвідом сприйняття та застосування права, особливостями правового менталітету та відображають належність до певного культурно-історичного типу суспільства [8, с. 30-34]. Буденне розуміння права, крім того, може бути охарактеризоване як найбільш масове, поширене, усталене та у цьому сенсі – консервативне.

Наступною спробою подолання односторонності підходу до праворозуміння стало поняття «правове життя», запропоноване російським вченим О. В. Мальком [9, с. 14-21]. Безперечним здобутком цієї концепції є звернення уваги до реальних аспектів

⁸ Див.: Бусова, Н. А. Модернизация, рациональность и право [Текст] / Н. А. Бусова. – Харьков : Прометей-Пресс, 2004. – 352 с.

⁹ Див.: Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції [Текст] / за ред. проф. Ю. М. Оборотова. – Одеса : Фенікс. – С. 140–156.

поведінки суб'єктів права, так би мовити, «енергії права». Заслуговує на підтримку спроба охопити цим поняттям як необхідне, так і випадкові фактори, як позитивні, так і негативні правові складові (наприклад, правопорушення). У цілому така категорія покликана уможливити, на думку автора, погляд на правову реальність без «рожевих окулярів», для того щоб сприймати її зі всіма досягненнями і недоліками, сильними та слабкими сторонами [9, с. 17]. Водночас О. В. Малько, не виходячи за межі звичних методологічних канонів, стверджує, що правове життя покликане «певним чином оформляти (!) особисте, державне та суспільне життя», зводить його до правових актів, «своєрідної піраміди правових актів», систематизації актів-документів [9, с. 14, 17, 19], що знову практично повертає його всупереч заявленим новаціям у русло усталеної правової проблематики.

Окремої уваги заслуговує пропозиція щодо необхідності врахування елементів творчої активності у праві, суб'єктом якої може бути лише людина, шляхом постановки в центр правової теорії поняття «правотворчість». Таким чином, акцентується на соціоантропологічній природі правової реальності, проте цей фактор пропонується враховувати в обмеженому варіанті – лише у процесі розробки законодавства, виключаючи можливість пов'язати творчий підхід з реалізацією норм права та правозастосуванням, що розглядається, таким чином, виключно крізь призму формальних механізмів. Останнє, зокрема, не узгоджується із сучасним розумінням сутності судової влади, яка не може розглядатися як механізм реалізації рішень іншої гілки влади, а тому повинна мати додаткові підстави та власні доводи для вирішення правових спорів та конфліктів, передовсім – усталену судову практику [10].

Прикметним для становлення більш адекватного сучасним реаліям поняття права є підхід П. М. Рабіно-

вича, який задекларував рух до «європейського праворозуміння» саме на основі тлумачення практики Європейського суду з прав людини, що передбачає необхідність поглибленого дослідження власного змісту права, констатації певних незвичних для вітчизняної науки «онтичних» його властивостей: можливості задоволення певних інтересів, урахування біосоціальних характеристик індивідів та їх психологічного стану, здійсненості можливості задоволення інтересів, унікальності соціальної ситуації та соціальної ситуативності в цілому, неможливості лише формалізованого підходу, потреби виходу за межі юридичного тексту, справедливої збалансованості [11, с. 12-14].

Проте намагання вкласти запропоновані критерії праворозуміння, вироблені на основі аналізу практики такої специфічної юридичної інстанції, як Європейський суд з прав людини, у канони «діалектично інтерпретованого матеріалістичного розуміння», призводять до неочікуваного контексту «загальносоціального» (тобто недержавно-владного, неюридичного права) [11, с. 15]. Звичайно, право має складну та багатоаспектну природу, що передбачає необхідність різних підходів до його дослідження та уможливорює специфіку його визначень, проте це не означає доцільність визнання існування різних за своїм змістом «видів права», зокрема «соціального» та «юридичного». Звідси висновується й теза про те, що права людини є «неюридичними правами», а стають юридичними лише в разі визнання шляхом законодавчого закріплення їх із боку державної влади.

Більш продуктивним, хоча і складнішим, має стати підхід, який дозволить би реалізувати принцип єдності юридичної форми та соціального змісту в інтерпретації як права в цілому, так і окремих правових явищ. Як відомо, форми беззмістовної не буває, а зміст може існувати, лише будучи певним чином оформленим. Наразі, відрив юридичної форми від соціаль-

ного змісту означав би створення особливого світу, який за своєю «віртуальною» природою є малоприсадибним до випробування реальністю.

Насамперед з цієї позиції як однорідні явища повинні розглядатися право та права людини, які мають єдину соціально-юридичну природу, і тому прав людини поза межами права не може існувати, так само як і права за межами прав людини [12, с. 92]. Права людини виступають соціоантропологічним фундаментом права як нормативної системи, що забезпечує його зумовленість потребами та інтересами різноманітних суб'єктів суспільних відносин. А вже правові норми у будь-якому випадку не можуть використовуватись, виконуватись, дотримуватись чи застосо-

уватися поза межами свідомої та вольової поведінки людини.

Як результат право завжди включає в себе принаймі два змістовних компоненти – права людини та правила поведінки (норми права). Проблема полягає в іншому – який із них розглядається як системоутворюючий чинник, своєрідний наріжний камінь усієї конструкції правової системи тієї чи іншої країни: система норм права будується на фундаменті невід'ємних прав людини або права людини розглядаються лише як похідні від волі, відображеної у законах (об'єктивному праві), і тому фактично зводяться виключно до суб'єктивних прав учасників правових відносин.

Список використаних джерел

1. *Харт Х. Л. А.* Концепция права/ Пер. з англ. Н. Комарова. – Наукове видання К.: Сфера, 1998. – С. 102-112
2. *Хеффе О.* Политика. Право. Справедливость/ О. Хеффе. – М. : Гнозис, 1994. – С. 269-285
3. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права/под общ. ред. В. И. Даниленко. М., 2000. – С. 16-24
4. *Krawietz W.* Recht und Systemtheorie. В кн.: Vernunft und Erfahrung in Rechtsdenken der Gegenwart. Berlin, 1986
5. *Максимов С. И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления. Х., 2002. С. 148 -150
6. *Хук Марк ван.* Право как коммуникация/ Марк ван Хук; пер. с англ. М. В. Антонова и А. В. Полякова. – СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, ООО «Унив. изд. консорциум», 2012. – С. 23, 21
7. *Вступ до теорії правових систем [Текст] / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко.* – К. : Юрид. думка, 2006. – 432 с.
8. *Козюбра Н.* Правопонимание: понятие, типы и уровни [Текст] / Н. Козюбра // Право Украины. – 2011. – № 1. – С. 30–34.
9. *Малько А. В.* Правовая жизнь и правовая политика [Текст] / А. В. Малько // Государство и право на рубеже веков. Проблемы теории и истории. – М. : ИГП РАН, 2001. – С. 14–21.
10. *Шевчук С.* Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
11. *Рабінович П. М.* Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства [Текст] / П. М. Рабінович // Бюл. М-ва юстиції України. – 2006. – № 3 (53). – С. 12–14.
12. *Козюбра М.* Правовий закон: проблема критеріїв [Текст] / М. Козюбра // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 2(33)–3(34). – С. 92.

Петришин О. В. Праворозуміння у вітчизняній юриспруденції: на шляху до інтегративного підходу

У статті розкривається необхідність цілісного розуміння права. Автор наголошує, що прав людини поза межами права не може існувати, так само як і права за межами прав людини. Право завжди включає в себе принаймі два змістовних компоненти – права людини та правила поведінки (норми права).

Ключові слова: інтегративний підхід, право, праворозуміння.

Петришин А. В. Правопонимание в отечественной юриспруденции: на пути к интегративному подходу

В статье раскрывается необходимость целостного понимания права. Автор отмечает, что права человека не могут существовать вне права, так же как и право за пределами прав человека. Право всегда включает в себя по крайней мере два содержательных компонента – права человека и правила поведения (нормы права).

Ключевые слова: интегративный подход, право, правопонимание.

Petrishin A. Legal understanding in the domestic jurisprudence: on the way to an integrative approach

The article reveals the need for a holistic understanding of law. The author notes that human rights can not exist outside the law, as well as the law beyond the limits of human rights. Law always includes at least two meaningful components – human rights and rules of conduct (the rule of law).

Key words: integrative approach, law, legal understanding.